

Марта Проц,

кандидат педагогічних наук,
Педагогічний коледж Львівського
національного університету імені Івана Франка
(м. Львів)

Marta Prots,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Franko National University of Lviv
(Lviv)

УДК 371
ББК 74.20 (4 Укр)

**АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСВІДУ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ
В АВТОРСЬКІЙ ШКОЛІ ВАСИЛЯ БІЛАВИЧА****RELEVANCE OF LABOUR EDUCATION EXPERIENCE
AT VASYL BILAVYCH'S EXPERIMENTAL SCHOOL**

У статті висвітлено новаторський досвід В. Білавича на прикладі системи трудового виховання в Середньоберезівській середній школі Косівського району Івано-Франківської області. Мета статті полягає в окресленні новаторського педагогічного досвіду новатора Василя Івановича Білавича в галузі трудового виховання для подальшого його використання вчителями-практиками в сучасній загальноосвітній школі. Аналізуючи сучасне тлумачення поняття «авторська школа», автор переконливо відносить діяльність В. Білавича до новаторської та називає створений ним навчальний заклад авторською школою. Автор наголошує на таких аспектах діяльності школи: навчально-дослідницька діяльність, політехнічне навчання, позаурочна та позашкільна виховна робота. Методологічними засадами дослідження є педагогічне новаторство, яке активно розвивалося у 70-80-х роках ХХ століття. Отже, багаторічна практика роботи авторського навчально-виробничого комплексу показала, що концентрація матеріально-технічної бази створює сприятливі умови для якісного виконання навчальних програм, завдань трудового виховання та профорієнтації учнів різного віку, організації продуктивної, суспільно корисної праці та позакласної роботи.

Ключові слова: педагог-новатор, авторська школа, трудове виховання, виробниче навчання, трудовий колектив.

The article describes V. Bilavych's innovative practices, using the system of personality formation through labour at Seredniy Bereziv secondary school (Kosiv raion, Ivano-Frankivsk oblast) as an example. The objective of the article is to characterize the innovative pedagogical practices of Vasyl Ivanovych Bilavych in the field of personality formation through labour for their subsequent use by teachers at contemporary general schools. The author analyzes today's interpretation of the 'alternative school' concept and decisively characterizes V. Bilavych's work as innovative, and the school he created as an alternative school. The author highlights such aspects of the school operation as teaching and research work, polytechnic training, and out-of-school, extracurricular personality formation work. The innovative pedagogical practices that actively developed in 1970s and 1980s have served as methodological basis for this research. Thus, many years of an alternative educational and production site operation have proven that accumulation of facilities and resources creates a favourable setting for proper realization of education curricula, achieving goals of personality formation through labour and career guidance for students of different ages, and the organization of productive and community work and extracurricular activities.

Keywords: innovative pedagogue, alternative school, personality formation through labour, vocational training, labour collective.

В статье раскрывается новаторский опыт В. Билавича на примере системы трудового воспитания в Среднеберезовской средней школе Косовского района Ивано-Франковской области. Анализируя современную трактовку понятия «авторская школа», автор относит деятельность В. Билавича к новаторской, а созданное ним учебное заведение – к авторским школам. Автор выделяет такие аспекты деятельности школы, как учебно-исследовательская деятельность, политехническое обучение, внеурочная и внешкольная воспитательная работа. Таким образом, многолетняя практика работы авторского учебно-производственного комплекса показала, что концентрация материально-технической базы создает благоприятные условия для качественного выполнения учебных программ, задач трудового воспитания и профориентации учащихся разного возраста, организации продуктивного, общественно-полезного труда и внеклассной работы.

Ключевые слова: педагог-новатор, авторская школа, трудовое воспитание, производственное обучение, трудовой коллектив.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Школа за роки свого існування нагромадила багатий педагогічний досвід – джерело розвитку педагогічної науки, підґрунтя зростання професіоналізму, майстерності вчителів-практиків. Його постійне вивчення, осмислення, оновлення зумовлене змінами парадигм освіти, концепцій навчання й виховання, форм і методів практичної діяльності педагогів. Але часто в практиці роботи загальноосвітніх шкіл він ігнорується,

оскільки не в усіх учителів та керівників освітніх закладів сформована потреба та навички щодо його вивчення, застосування, що зумовлює необхідність з'ясування сутності цього феномену. Одним із напрямів проведення таких досліджень є вивчення новітніх технологій, ідей, що містяться в передовому педагогічному досвіді учителів минувшини та сьогодення, які потребують ґрунтовного аналізу, узагальнення й упровадження в практику, на чому наголошується в «Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття)» та Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті.

Основою передового педагогічного досвіду є педагогічне новаторство – діяльність учителів та вихователів, спрямована на поліпшення, раціоналізацію процесу навчання й виховання. Діяльність новаторів стосується завдань, методів і прийомів навчання, форм організації навчально-виховного процесу. Найчастіше організаційною формою реалізації педагогічного новаторства є діяльність експериментальних, авторських шкіл, навчально-виховних комплексів.

Поняття «авторська школа» історично сформувалось як оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки, вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, яка реалізується за керівництва чи за участі її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі. Досить часто сьогодні ідею авторської школи використовують при створенні закладів нового типу, таких як гімназія, лицей тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Передумовою створення авторської школи є новаторські ідеї, що розвиваються в системі теорії та практики навчання і виховання. Таким чином за новаторськими передовими ідеями Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинського, В. Шаталова створювалися новітні навчальні заклади. Так, кожній історичній епосі притаманні відповідні особливості педагогічного новаторства, які залежать і від національних традицій, ментальності народу.

Проблеми інноваційних здобутків учителів, передового досвіду є предметом досліджень О. Автомонової, Н. Абашкіної, В. Беспалька, Є. Бережної, С. Гончаренка, В. Дорошевич, Т. Завгородної, І. Зязюна, О. Івасишина, Ю. Мальваного, Л. Момота, А. Нісімчука, О. Падалки, В. Паламарчука, І. Підласого, І. Прокопенка, Г. Сазоненко, О. Савченко, Г. Селевка, В. Сипченко, О. Сухомлинської, О. Шпака та ін.

В Україні в другій половині XIX – початку XX століття педагогічне новаторство розвивалося в рамках радянської педагогіки.

Окрім вищезазначених в УРСР значного новаторського успіху набули педагогічний досвід В. Шаталова, учителя-методиста Т. Сірика (м. Полтава), відмінника народної освіти УРСР, директора В. Білавича (Івано-Франківська обл.), заслуженого учителя УРСР, директора школи І. Ткаченка (Кіровоградська обл.), заслуженого учителя УРСР, директора школи Ф. Оксанича (Кіровоградська обл.), передового вчителя Г. Нестеренка (м. Харків) та ін. [7; 8, с. 8-9].

Усіх вищезгаданих педагогів вважаємо засновниками авторських шкіл. Адже трактуємо авторську школу як навчально-виховний заклад, у якому реалізується нова педагогічна система, розроблена конкретним педагогом чи творчим педагогічним колективом.

На сьогодні авторські школи ґрунтуються на ідеях педагогіки співробітництва, співтворчості учителів і учнів. На основі надбань історії педагогіки та сучасного досвіду вважаємо, що авторська школа з-поміж інших нових типів шкіл виділяється такими характерними ознаками: наявність оригінальної ідеї, яка сформульована з метою досягнення школою вагомих результатів діяльності; забезпечення її оригінальними змістом, засобами, формами та методами реалізації; добір висококваліфікованих, професійно підготовлених учительських кадрів, спроможних творчо розв'язувати різноманітні педагогічні завдання; розробка авторських навчальних планів і програм, що відображають особливості авторської школи, її профіль; підготовка авторських навчальних посібників, підручників, кабінетів, лабораторій; створення авторських традицій, які властиві саме цьому навчальному закладу, що акумулює накопичений педагогічний досвід.

Аналізуючи сучасне тлумачення поняття «авторська школа», безсумнівно, діяльність В. Білавича відносимо до новаторської, а створений ним навчальний заклад – авторською школою.

Формування мети статті. Мета статті полягає в окресленні новаторського педагогічного досвіду новатора Василя Івановича Білавича в галузі трудового виховання для подальшого його використання вчителями-практиками в сучасній загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За 1980-тих років експериментальними пошуками відзначився досвід педагога-новатора Василя Івановича Білавича (1941-1989 рр.), який у 1973-1989 роках очолював педагогічний колектив Середньоберезівської середньої школи Косівського району Івано-Франківської області. Метою педагогічної системи В. І. Білавича була така школа, що здійснює максимальну конкретизацію трудового навчання без прогалин та пауз у навчальному процесі. Високий рівень професійної підготовки давав можливість учням по закінченні школи вливатись у виробничі колективи.

Досвід трудового політехнічного навчання в Середньоберезівській загальноосвітній школі висвітлено в численних статтях її директора. Найбільшу увагу освітнього соціуму привернула стаття про В. І. Білавича та школу в журналі «Радянська школа» (1988 р.). Проте досвід роботи школи висвітлювався Василем Івановичем й раніше у фахових виданнях «Вожатый», «Воспитание школьников», «Радянська школа», у Методичних

рекомедаціях про організацію трудового виховання і профорієнтацію учнів (1985 р.) та ін. Створення моделі авторської школи В. Білавич аргументував так: «Хто потрібен сьогодні суспільству (і раніше був потрібен)? Чесний господар, який уміє мислити економічними категоріями, чітко обдумати і обґрунтувати кожний трудовий крок, професійно підготовлений, здоровий, переконаний у досягненні високого і якісного кінцевого результату своєї праці чи навчання. А де ж його взяти? Звісно, в школі. На жаль, не кожній школі під силу сьогодні вирішувати долю майбутнього країни. Нам пощастило: ми йдемо на шляху удач» [3, с. 25].

Основне завдання «експерименту Білавича», як називали його авторську модель науковці та колеги-вчителі, полягало в тому, що школа повинна забезпечити максимально конкретно й повне трудове політехнічне навчання молоді, органічно поєднавши в цьому процесі вивчення загальноосвітніх дисциплін та позаурочну й позашкільну роботу. Здобутий таким чином рівень професійної підготовки має дати можливість учням по закінченні школи органічно влитися у виробничий колектив і продовжити (а не розпочати) продуктивну працю. Сам педагог-новатор із цього приводу зазначав: «Завдання ставилося широке: кожен учень за десять років у школі повинен навчитися в першу чергу працювати на землі, вирощувати всі культури, які ростуть у нашому краї, змусити плодоносити кожний клаптик землі... при мінімальних затратах збирати високий врожай, навчитися доглядати корів, коней, овець, свиней, птицю, розумітися на породах тварин, навчитися при необхідних затратах одержувати від тварин високий приріст, надолі. Якби ж доля завела молоду людину в місто, то й там вона могла скористатися навичками, які одержувала у шкільних столярних, токарних, швейних цехах і будівельних майданчиках» [3, с. 24-25].

Новаторське надбання педагога можна окреслити трьома напрямками: запровадження комплексного підходу щодо навчання, виховання і практичної роботи із чітким педагогічним контролем, створення навчально-виробничого комплексу з кабінетами, майстернями, лабораторіями, тваринницьким комплексом, навчально-дослідницьким полем, автотракторним парком на 15 одиниць техніки, діяльність учнівської бригади, яка стала структурним підрозділом місцевого колгоспу.

Авторська педагогічна система В. Білавича включала залучення школярів до продуктивної діяльності. З цієї метою у Середньоберезівській середній школі було споруджено навчально-виробничий комплекс, де створилися всі умови для трудового навчання, виховання і профорієнтації школярів. У школі організували підсобне господарство, що складалося з двох відділів: аграрного (тваринництво і рослинництво) та промислово-побутового. Тому за цією системою учні з першого по десятий клас протягом навчання опановували все нові види робіт, щоб навчитися всього, що потрібно буде в майбутньому для продуктивного життя, а також для свідомого вибору майбутньої професії. За педагогічною системою В. Білавича, кожний клас був трудовим колективом, який мав конкретне завдання. Так, на уроках і в позаурочний час учні 4-7-х класів виготовляли на замовлення дитячих садків, шкіл, тракторних і рілєвних бригад сільськогосподарський інвентар та інструменти. Старшокласники брали участь в оранні, сівбі, культивациі, зборі врожаю тощо; проводили агротехнічні заходи згідно з технічними картами на полях учнівської виробничої бригади і досліди за завданням дослідних станцій та базового господарства. Продуктивна праця молодших школярів мала відповідне пізнавальне спрямування, а результати дослідницької роботи використовувалися на уроках. В основі цієї роботи лежав принцип орендного підряду. Таким чином, усталився певний порядок: скажімо, із переходом учня до наступного класу він мав справу з вирощуванням іншої городньої культури, зі складнішою агротехнікою вирощування тощо. За десять років навчання в школі дитина отримувала знання та вміння садити, сіяти, вирощувати городину, доглядати сад тощо. При цьому учневі відводилося конкретне завдання, певний клаптик землі, де він працював, а відтак бачив плоди своєї праці. Учитель своєю чергою також мав змогу оцінити старання учня, результативність його праці [2, с. 62]. Окрім іншого, за такої системи чітко спрацював механізм чесності, який витісняв необ'єктивність оцінки, якої часто припускаються вчителі. Приклад високопродуктивної праці учням завжди подавали батьки, весь педагогічний та обслуговуючий персонал школи.

Між учнівськими ланками та їх членами організовувалося дійове змагання. Така форма організації праці сприяла формуванню в учнів самостійності (вони набували навичок планування і організації праці), виховувала творче ставлення до хліборобської професії. Давала можливість бачити результати праці як цілого колективу, так і кожного школяра. Слід зазначити, що змагання в Середньоберезівській середній школі виходило за рамки внутрішньобригадного і було інтернаціональним.

Зв'язок навчання із виробничою трудовою діяльністю вважався одним із шляхів виховання особистості, основою трудового виховання в Середньоберезівській школі.

Робочі завдання добиралися для учнів різного шкільного віку з урахуванням їх знань з інших предметів. Це забезпечувало реалізацію принципу поєднання навчання з практичною діяльністю. Виробничо-трудова діяльність приносила максимальну користь, коли учні в процесі виконання робочого завдання могли самостійно розв'язувати певні творчі завдання. У трактуванні В. Білавича учні не готуються жити в сільських умовах, а зразу ж ними живуть: будують, обробляють ділянки землі, максимально використовуючи сільськогосподарську техніку та засоби для її інтенсивного обробітку.

Окрім трудової діяльності, у школі формуванню життєвої компетенції учня сприяла змістовна організація дозвілля школярів. Для кожного навчального дня був продуманий режим, який підходив відповідній віковій групі школярів, виходячи з умов роботи школи. До прикладу, під час перерв учні займалися аеробікою, рухливими

іграми, вивчали танці, проводили веселі змагання тощо. А також кожен учень мав можливість займатися спорідненою для себе справою, оскільки в школі суспільно корисне спрямування мала робота численних гуртків та клубів. Також діяло 18 гуртків різноманітного спрямування і 26 предметних. Усі учні були охоплені творчою позакласною роботою. У 9 гуртках технічної творчості 20 учнів працювали над оснащенням школи, дитячого садка, майстерень; гурток моделювання сільськогосподарських машин створював зразки малогабаритної сільськогосподарської техніки; юні художники в казковому стилі оформляли кімнату для шестирічок [1, с. 85].

Середньоберезівська СШ відіграла важливу роль у навчальному й культурному розвитку села і семи населених пунктів, діти яких відвідували її. За умов тогочасного села школа стала центром підготовки зростаючого покоління до праці в народному господарстві. Вона навчала учня не лише оволодівати основами наук, творчо використовувати досвід старших поколінь, а й з раннього дитинства входить у сферу нових суспільних відносин на селі. Практично на всіх об'єктах колгоспного виробництва, побуту, у закладах культури працювали випускники Середньоберезівської школи.

Великою популярністю в області користувався ансамбль пісні і танцю Середньоберезівської школи (понад 100 осіб), який виступав перед виробничниками села, батьками учнів, студентами, робітництвом області, пропагуючи красу і велич мистецтва. Шкільна агіткультбригада постійно обслуговувала всі виробничі підрозділи колгоспу.

Багаторічна практика роботи навчально-виробничого комплексу показала, що концентрація матеріально-технічної бази створює сприятливі умови для якісного виконання навчальних програм, завдань трудового виховання та профорієнтації учнів різного віку, організації продуктивної, суспільно корисної праці та позакласної роботи.

Рішенням колегії Міністерства освіти УРСР від 28 березня 1984 року було схвалено досвід роботи педагогічного колективу Середньоберезівської школи щодо організації продуктивної праці школярів і включено до Центральної картотеки передового педагогічного досвіду [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. До педагогічної системи В. Білавича було різне ставлення в освітянському середовищі. Відкидаючи закиди, буцімто «праця шкодить навчанню», він доводив, що саме через продуктивну системну роботу в юнацтва формується почуття обов'язку, відповідальності, «реальне розуміння» економічних категорій: «план», «якість», «термін виконання», «договірні умови» тощо [3, с. 27]. Відтак з'являються додатковий інтерес і стимули до навчання, зокрема й через зміну видів виробничої праці. Така структура трудової діяльності в школі мала неоціненне соціальне значення.

1. Білавич В. В мікрорайоне сельской школы / В. Білавич // Воспитание школьников. – 1989. – № 2. – С. 83-86.
2. Білавич В. И. Трудовое воспитание в процессе учебного, общественно-полезного, производительного труда / В. И. Білавич // Методические рекомендации по организации трудового обучения. – Донецк, 1985. – С. 62-63.
3. Білавич В. Кого ростити школі / В. Білавич // Радянська школа. – 1989. – № 1. – С. 24-27.
4. Білавич Г. Виховання господаря рідної землі в авторській концепції Василя Білавича / Г. Білавич // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2014. - № 48. – С. 175-181.
5. Збірник наказів та інструкцій Мін-ва освіти УРСР. – 1984. – № 11. – С. 3-10.
6. Кузнецов Ю. Якщо ви – директор / Ю. Кузнецов // Радянська школа. – 1988. – № 4. – С. 74-77.
7. Передовий педагогічний досвід: теорія і методика / за ред. Л.Момот. – К. : Радянська школа, 1990. – 141 с.
8. Проц М. Педагоги-новатори України : [навч. посіб.] / Марта Проц. – Львів : Бадікова Н. О., 2015. – 148 с.

Reference

1. Bylavych V. V mykrorajone sel'skoj shkolu / V. Bylavych // Vospytanye shkol'nykov. – 1989. – № 2. – S. 83-86.
2. Bylavych V. Y. Trudovoe vospytanye v processe uchebnogo, obshhestvenno-poleznoho, proyzvodytel'noho truda / V. Y. Bylavych // Metodicheskye rekomendacyy po orhanyzacyy trudovoho obuchenyya. – Doneck, 1985. – S. 62-63.
3. Bilavych V. Koho rostyty shkoli / V. Bilavych // Radyans'ka shkola. – 1989. – № 1. – S. 24-27.
4. Bilavych H. Vyhovannya hospodarya ridnoyi zemli v avtors'kij koncepciji Vasylya Bilavycha / H. Bilavych // Psyxoloho-pedahohichni problemy sil's'koyi shkoly. – 2014. – № 48. – S. 175-181.